

FOTÓ: BEOWULF SHEEHAN

Kötéltánc a háborúban

Mundrucz Szilvia könyvajánlója

A világ fölmérése óta világhírűvé vált Daniel Kehlmann német-osztrák író neve nem ismeretlen a magyar olvasó számára sem, A Beerholm-illúzió, az *Én és Kaminski*, a *Hírnév* és az *F* az utóbbi években a Magvető kiadónál sorra jelentek meg, Fodor Zsuzsa fordításában. Bár Kehlmann a Gaußról és Humboldtról szóló regénye után kijelentette, nem ír több történelmi témájú könyvet, kijelentéséhez (sok olvasó és kritikus öröme) mégsem tartotta magát, és a *Tyllt* a harmincéves háború idejére helyezte: egy olyan korba, melyet a 17. század világháborújaként is emleget az utókor. Joggal, hiszen a történelem során elsőként egy egész kontinenst érintett, háttérben pedig nem pusztán vallási feszültségek, hanem nagyhatalmi érdekek álltak egymással szemben. Bár a könyv e felfoghatatlan pusztításokat végző káoszban játszódik, fontos hangsúlyozni, nem történelmi regénnyel van dolgunk. A történelem sokkal inkább eszköz, melyen keresztül Kehlmann mesél, és sokrétűen megalkotott meséjében el-

mosódik a valóság és fikció határa.

A megtörtént események és valós szereplők kitaláltakkal kereszteződnek a nagyszabású tablón: egymás mellé kerülnek a háború fontos mozzanatai, mint a kirobbantó ok vagy a vesztfáliai béke, a fiktív kalandok és szereplők, de megjelenik a hátország falusi minden napjainak egyszerű perspektívája is. Így történhet meg a regényvilágban, hogy Athanasius Kircher, jeles korabeli tudós és Paul Fleming barokk költő sárkányvadászatra indul, útközben pedig egy vándorcirkusz beszélő szamarával csevegnek. Az olvasó egyszerre kapkodja a fejét, csodálkozik, magyarázatot pedig mindegyikre a kor vallásos-babonás világnézetében találhat, mely az értelmet, a hitet és a varázslatot nem különíti el egymástól. A falusiak ugyanúgy imádkoznak a szentekhez, mint az éjszaka manóihoz, a zsoldos katonák golyótól megvédő varázsigéről ábrándoznak, a jezsuita hittérítő-tudós Tesimond pedig drakontológiáról szóló fő művén dolgozik.

A színes, kaotikus tabló történeteit

és alakjait a címszereplő lazán tartja össze – de ki is az a Tyll? Tyll Eulenspiegel egy feltehetőleg 14. században élt paraszti származású tréfacsináló, aki a róla szóló népmondák, majd feldolgozások révén a német kultúra egy meghatározó archetipikus (már-már mitikus) alakjává nőtte ki magát. A legrégebbiről ránk maradt, 1510-es népkönyv óta a vándorló hőst számtalan alkotás teszi halhatatlanná: Nestroy bohózatban, Strauss zenedarabban, Kästner gyerekkönyvben dolgozta fel csínytevéseit. Tyll világirodalmi ismertségéhez De Coster 19. századi változata, a modern belga irodalom realista alapműve járult hozzá, melyben a népies csínytevő a flamand szabadságharc eposzának főhőseként jelenik meg.

Kehlmann Tyllje ugyan elkövet egy-egy klasszikus, nevéhez fűződő csíny, az említett változatoknál sokkal árnyaltabb figura. A durva és vulgáris tréfacsináló helyett, kinek csínyei nem is a középpontban vannak, azok ugyanis sokkal inkább anekdoták, egy rejtélyes kötél-táncost, mutatványost, zsong-

lőrt és udvari bolondot kapunk egy személyben. Tyll gyermekkori traumáktól terhelt különös művész-figura. Mindenhová tartozik és sehova, kívülálló, mégis bejárása van a legkülönbözőbb körökbe. A megidézett kor társadalmi berendezkedéséből fakadóan a regény szereplői nélküle sosem kapcsolódhatnak egymáshoz, a vándor-mutatványos azonban mindegyikük életútjában megjelenik. Ezt kettős szerepe teszi lehetővé. Az ő feladata, hogy tükröt tartson a többiek elé – legyen az egy falusi közönség, egy szemébe néző kislány, vagy maga a „téli királynő”, Stuart Erzsébet; ezt a gesztust pedig neve, majd későbbi udvari bolond funkciója is magában hordozza. Nevének másik fele, a bagoly jelképe is hangsúlyos szerepet kap a szövegben, mely míg az antikvitásban a bölcsességhez, addig a középkori népi hitvilágban az éjszaka démoni erővel bíró lényeihez kapcsolódik. Eulenspiegel maga a minden borzalmat, még a háborút is felülmúló emberfeletti élni akarást, túlélést képviseli. Már gyermekkorában ráébred: a kötéltánc és a túlélés egy és ugyanaz.

Tyll művészete a szabadságot hirdeti, ahogyan Nele is, a számára kijelölt életre nem vágyó pékleány; már gyerekként együtt adják vándoréletre a fejüket. A vándorlásuk során útjukba akadó vásári történetmesélő mesterien ötvözi a valóságot és a fikciót – ez egyfajta ars poeticája magának a regény elbeszélésmódjának is, mely nem hisz a történetmondás (vagy történetírás) megbízhatóságában, hitelességében. Kehlmann legújabb kötete is elbizonytalanítja olvasóit egymásnak ellentmondó részletekkel, elhallgatásokkal, vagy akár a regény töredezett felépítésével. Ahogy a címszereplő, úgy

zsonglörködik a szerző az egyes történetekkel, melyeket nyolc, nem kronológiai sorrendet követő fejezetbe rendezett. Olvashatunk a regényben a mutatványos különös apjáról, a mágia iránt érdeklődő molnár hóhérvacsorájáról, egy kedélyes, elkényeztetett gróf önéletírásáról, a háborút kirobbantató pfalzi Frigyesről és feleségéről. Utóbbiak bár csak egy tél erejéig tudták megtartani királyságukat, a méltóságukról és a látszatról még a száműzetésben sem hajlandóak lemondani.

A tragikomikus királyi házaspár alakja a regényben többször visszatér, sőt a királyné főszereplővé is válik: trónfosztott uralkodóként önkényes szerepet vállal fia és méltósága megőrzése érdekében a vesztfáliai békekötésében. Erzsébet (vagy ahogyan csak későbbi udvari bolondja nevezi: kicsi Liz) sosem mond le hazája és annak kultúrája iránti vágyáról, az angol színház varázsa élete végéig kíséri, visszaemlékezéseiben névtelenül még Shakespeare is megjelenik. Számára a művészet igazabb a valóságnál: nem a színház az, ami hamis, hanem minden, ami nem színház – vallja, és saját királynéi létét is színházi előadásként éli meg. És mihez kezdene a német nyelvel egy költő? – teszi fel a kérdést, és nem ő az egyedüli, aki azt állítja, Németföldön nem értenek a versíráshoz. Paul Fleming sokak megrökönyödésére és kételkedésére mégis németül írja verseit, Oleariussal és Kircherrel közös kalandjában pedig sárkány helyett inspirációra lel a vándorcirkusz öregasszonyának balladáiban. Kehlmann egyszerre tragikus és humoros regénye ezt az élni akarást, a művészet élni akarását és hatalmát szövi bele a kegyetlen háborús évtizedek pusztításába. Tyll, a

Daniel Kehlmann
Tyll
 Fordította: Fodor Zsuzsa
 Magvető Kiadó, 2018, 135x197 mm, 420 oldal

bolond fekete humorán és szabadságot hirdető mutatványain keresztül egyszerre közvetít az örület és a rémségek koráról, valamint a művészet hatalmáról.

És ha bárkit elkedvetlenítene a regény napjainktól oly távoli kora, biztos állíthatjuk, a *Tyll* rendkívül olvasmányos mű. Ebben nagy szerepet játszik, hogy Kehlmann nem a korszak, a barokk nyelvét imitálja. Archaizálás helyett egyszerű nyelven mesél, amelyet bár átítat az akkori világnézet, mégsem áll távol tőlünk – mindeközben a perspektívaváltásokat a nyelvhasználat is finoman jelzi. Jobban belegondolva maga a kor sem olyan távoli (mint ahogyan azt esetleg kívánánk): nagyhatalmi érdekek feszültsége és vallási ellentétek ugyanúgy jellemzik a jelenkori politikai, társadalmi helyzetet – és a regény boszorkánypereire emlékeztető szörnyű igazságtalanságokra ma is számos példa akad...

Az SZTE
 Osztrák Könyvtár
 ajánlásával